

**SUOMALAISEN SANOMALEHDISTÖN
SOTATAPAHTUMIEN UUTISOINTI JATKOSODAN
HYÖKKÄYSVAIHEESSA**

Aapo Heiska
Kandidaatintutkielma
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
2.5.2022

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	1
1.1	Tutkimuksen aihe ja aikaisempi tutkimus	1
1.2	Alkuperäislähteet ja tutkimuksen rajaus	2
1.3	Tutkimuskysymykset ja metodit	5
2	SOTATAPAHTUMIEN UUTISOINTI.....	7
2.1	Miten sotatapahtumista uutisoitiin?	7
2.2	Rintamakirjeenvaihtajien merkitys uutisoinnissa	10
2.3	Sanomalehtien luoma viholliskuva ja Suomen sotilas	12
2.4	Sensuurin vaikutus sanomalehtiin	14
3	TAPPIOIDEN UUTISOINTI SANOMALEHDISSÄ.....	16
3.1	Tietokannan tulkinnan taustaa	16
3.2	Aamulehden uutisointi	17
3.3	Helsingin Sanomien uutisointi.....	20
3.4	Uuden Suomen uutisointi.....	23
4	UUTISOINNIN EROAVAISUUDET	27
	LÄHTEET	29

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen aihe ja aikaisempi tutkimus

Kandidaatintutkielmassani tutkin suomalaisten sanomalehtien sotatapahtumien uutisointia jatkosodan hyökkäysvaiheen aikana 25.06.1941-6.12.1941. Työni tarkoituksena on siis selittää lukijalle, miten aikakauden sanomalehdissä uutisointi sotatapahtumista, eli mitä kerrottiin ja mitä taas saatettiin jättää kertomatta. Lisäksi tutkin, miten esimerkiksi suomalaisten joukkojen tappioista uutisoitiin sanomalehdissä ja eroaako se mahdollisesti neuvostoliittolaisten tappioiden uutisoinnista. Työni tulee olemaan sekoitus, sekä kvantitatiivista, että kvalitatiivista tutkimusta. Uskon, että määrällisen ja laadullisen tutkimuksen yhdistäminen takaa luotettavan ja kattavan kokonaisuuden ja näin myös parhaimman mahdollisen lopputuloksen.

Jatkosota oli Suomen ja Neuvostoliiton välillä käyty sota, joka yleisesti historiantutkimuksissa jaetaan kolmeen eri vaiheeseen. Sodan ensimmäisestä vaiheesta puhutaan usein hyökkäysvaiheena, mikä viittaa siis suomalaistenjoukkojen hyökkäykseen ja etenemiseen kohti Neuvostoliittoa. Sodan toinen vaihe oli niin sanottu asemasota, joka tarkoittaa sitä, että kyseisenä ajanjaksona rintamalinja pysyi paikoillaan eikä oikeastaan muuttunut. Viimeiseksi vaiheeksi mielletään kesäkuussa 1944 alkanut Neuvostoliiton suurhyökkäys, joka päättyi maiden väliseen aselepoon 4.9.1944. Rauhansopimus allekirjoitettiin 19.9.1944.¹

Tutkimukseni käsittelee monia eri teemoja, mutta pääteemat, joihin tämä työ on yhdistettävissä ovat sotahistoria, lehdistöhistoria ja sensuurihistoria. Suomen sodat ja toinen

¹ Pilke 2009, s. 23–24.

maailmansota ovat hyvin yleisiä aiheita ja niitä on ajansaatossa tutkittu hyvinkin laajasti ja monista eri näkökulmista. Myöskin sotapropagandaa ja sotasensuuria on tutkittu aiemmin, mutta koen että tällä työllä on annettavana lisäarvoa historiantutkimukseen, juuri sanomalehtien uutisoinnista katsottuna. Miten siis tavalliselle kansalle uutisoitiin sodasta? Intresini tehdä kandidaatintutkielma juuri tästä aiheesta perustuu siihen, että Suomen sotahistoria on kiinnostanut itseäni aina ja mielestäni tutkimalla juuri sotahistoriaa eri näkökulmista, voimme jatkossa ymmärtää aikakauden ihmisiä ja heidän toimiaan entistä paremmin. Yksi tärkeimmistä teemaan liittyvistä aiemmista tutkimuksista on Alpo Rusin väitöskirja vuodelta 1982 ”*Lehdistö sensuuri jatkosodassa: Sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941–1944*” tähän teokseen tuleen tässä työssä viittaamaan useamman kerran. Lisäksi Helena Pilke on perehtynyt sotasensuuriin hyvin kattavasti, ja hän on myös julkaissut aiheesta useamman teoksen. Työni tutkimuskirjallisuudesta löytyy siis useampi Helena Pilkkeen teos. Oma työni lähestyy aihetta hyvin samanlaisista näkökulmista kuin Pilkkeen ja Rusin työt. Hypoteesina oletan, että alkuperäislähteissä käy ilmi tiettyjä eroavaisuuksia, miten esimerkiksi joukkojen tappioista ilmoitetaan sanomalehdissä. Oletan myös, että sotatapahtumien uutisoinnissa voi ilmetä eroavaisuuksia tutkittavien sanomalehtien välillä. Erot saattavat näkyä esimerkiksi lehtien poliittisessa suhtautumisessa sotaan ja erityisesti hyökkäyksen jatkuessa yli niin sanotun vanhan valtakunnan rajan.

1.2 Alkuperäislähteet ja tutkimuksen raja

Tutkimukseni alkuperäislähteet muodostuvat tarkasteltavan aikavälin sanomalehdistä. Koska olen rajannut työni ajallisesti juuri sodan hyökkäysvaiheeseen, eli 25.06.1941–6.12.1941 muodostuu tutkittavaksi aikaväliksi yhteensä 165 päivää. Tässä aikarajauksessa on kuitenkin huomioitava, että tarkkaa päivämäärää hyökkäysvaiheen päättymiselle ei voida sanoa, koska rintamalinja ei kaikilla rintamilla pysähtynyt samanaikaisesti. Suomen sotilaallisen ja poliittisen johdon edessä oli marraskuussa 1941 niin paljon erilaisia tilannetekijöitä, että hyökkäyksen pysäyttäminen katsottiin parhaimmaksi vaihtoehdoksi.² Tästä syystä johtuen hyökkäys pysähtyi juuri seuraavien viikkojen aikana. Yleisesti historiantutkimuksessa hyökkäysvaiheen katsotaan päättyneen joulukuun ensimmäisten päivien aikana. Tässä työssä olen rajannut suomalaisten joukkojen etenemisen päättyneen 6.12.1941.

² Rusi 1982, s. 176–177.

Kansalliskirjastosta löytyy digitoituna yhteensä 5661 sanomalehteä tutkittavalta aikaväliltä. Ettei työstäni tulisi liian laajaa, olen rajannut aineistoa vielä hieman tarkemmin. Päätin siis tarkastella aikakauden kolme suurinta sanomalehteä, niiden levikin perusteella. Vuonna 1942 kolme suurinta Sanomalehteä levikin perusteella olivat *Helsingin Sanomat* (128 000), *Uusi Suomi* (87 000) ja *Aamulehti* (51 800).³ Vuoden 1941 levikistä ei tarkkaa dataa ole löydettävissä, mutta tässä työssä vuoden 1942 tietoa voidaan pitää luotettavana, koska sanomalehtien levikki ei ole ehtinyt puolessa vuodessa muuttumaan niin kriittisesti, että se vaikuttaisi tämän tutkimuksen rajaukseen. Lähdekritiikin osalta on myös huomioitava, että *Hufvudstadpladet* omaa suuremman levikin (53 900), kuin *Aamulehti*⁴, mutta koska kyseessä on ruotsin kielellä ilmestynyt sanomalehti, olen ottanut tilalle neljänneksi suurimman lehden, eli *Aamulehden*. Koska kaikki kolme tutkittavaa lehteä ilmestyi seitsemänä päivänä viikossa, saadaan aineiston kokonaissuuruudeksi yhteensä 495 sanomalehteä, jonka koen olevan riittävän suuri aineisto, jotta pystyn vastaamaan alkuperäislähteille esittämiin tutkimuskysymyksiini ja tekemään tutkimustuloksista johtopäätöksiä.

Lähdekritiikin osalta on myös huomioitava, että käyttämäni sanomalehdet omaavat mahdollisesti myös poliittisia-aatteita ja niiden lukijakunta saattaa erota toisistaan. *Helsingin Sanomat* oli tutkittavana aikakautena sitoutumaton sanomalehti, eikä edustanut mitään tiettyä aatetta tai ideologiaa. *Aamulehti* ja *Uusi Suomi* taas olivat oikeistolaisia sanomalehtiä.⁵ Koen, että tämän työn kannalta on hyvä asia, että sanomalehdet jakavat hieman erilaisia aatteita ja näkökulmia. Jos kaikki kolme sanomalehteä edustaisi samaa puoluesuuntaa, olisi vaarana, että tästä työstä tulisi suppea ja se ei toisi toivomaani lisäarvo lehdistö- ja sotahistoriaan.

Toinen mahdollinen vaihtoehto aineiston rajaamiseen olisi ollut ottaa seurantaan yksi oikeistolainen, yksi vasemmistolainen ja yksi sitoutumaton sanomalehti. Päätin kuitenkin, että aineiston rajaaminen levikin perusteella puoluekantaan katsomatta on selkein ratkaisu, koska levikin ero kolmanneksi suurimman sanomalehden ja suurimman vasemmistolehden välillä oli niin suuri. Vertailun vuoksi suurimman vasemmistolehden

³ Perko 1988, s. 78–80.

⁴ Perko 1988, s. 78–80.

⁵ Perko 1988, s. 78–80.

puoluekannan jakanut sanomalehti olisi ollut *Suomen Sosiaalidemokraatti* ja sen levikki oli 24 600.⁶ *Aamulehden* levikki oli siis noin 48 % suurempi kuin *Suomen Sosiaalidemokraatin*. *Helsingin Sanomien* levikki taas olisi noin 82 % suurempi kuin *Suomen Sosiaalidemokraatin*. Levikin ero kasvaisi sanomalehtien välillä siis niin suureksi, että mielestäni ei olisi tämän tutkimuksen kannalta enää relevanttia verrata keskenään sanomalehtiä, joiden lukijamäärissä on ollut noin suuria eroavaisuuksia. Lisäksi voidaan myös pohtia, olisiko aikakauden sanomalehdistä löytynyt selkeää oikeisto vastaan vasemmisto asettelua. Yleisesti historiantutkimuksessa on kuitenkin todettu, että Suomi oli kohtalaisen yhtäläinen maa, eikä esimerkiksi kevään 1918 kaltaista vastakkainasettelu enää ollut. Toki Suomen poliittisella johdolla oli kuitenkin eroavia mielipiteitä esimerkiksi siitä, tulisiko Suomen vielä jatkaa hyökkäystä, kun vanha raja oli saavutettu.

Alkuperäislähteiden lisäksi toinen tärkeä aineisto, jolla tulen perustelemaan ja havainnollistamaan tutkimustuloksiani on sanomalehdistä kokoamani tietokanta. Olen siis kerännyt jokaisesta tutkittavasta sanomalehdestä sattumanvaraiseen erityistarkasteluun viisikymmentä lehteä ja niistä koonnut Excel-tiedoston, johon olen merkannut tiedon, jos lehdessä mainitaan suomalaisten tappioita (sekä sotilaat, että siviilit) tai Neuvostoliiton tappioita. Excel-tiedostosta olen tehnyt jokaisesta sanomalehdestä oman pylväsdiagrammin, joilla tulen havainnollistamaan tuloksiani. Jokaisesta sanomalehdestä olen tietokantaan siis poiminnut 50 sanomalehteä, eli yhteensä erityisseurannassa on ollut yhteensä 150 sanomalehteä. Pylväsdiagrammeihin tulen siis myöhemmin tässä työssä viittaamaan ja ne myös löytyvät tämän työn kolmannesta luvusta. Lähdekritiikin osalta on tässä kohtaa kuitenkin muistettava, että 1940-luvun Suomessa on julkaistu useita kymmeniä sanomalehtiä ja emme voi liikaa yleistää asioita tutkimustulosten pohjalta, koska diagrammit perustuvat melko suppeaan aineistoon, jos asiaa verrataan valtakunnallisella tasolla. Alkuperäislähteiden tukena tulen tässä työssä hyödyntämään, myös tutkimuskirjallisuutta. Tutkimuskirjallisuuteni tulee keskittymään hyvin paljon juuri sanomalehtien historiaan, sekä sotasensuuriin ja sen vaikutuksiin 1940-luvun yhteiskunnassa.

⁶ Perko 1988, s. 78–80.

1.3 Tutkimuskysymykset ja metodit

Tämän työn tarkoituksena on vastata lukijalle kahteen tutkimuskysymykseen. Tutkimuskysymykseni ovat siis: Miten sotatapahtumista uutisoitiin sanomalehdissä? Ja miten uutisointi eroaa suomalaisten ja neuvostoliittolaisten joukkojen välillä, jos eroaa? Näillä tutkimuskysymyksillä pyrin siis tarkastelemaan sitä, kuinka tietoisia niin sanotut tavalliset ihmiset olivat rintamalla tapahtuneista asioista. Koska alkuperäislähteiden määrä työssäni on kohtalaisen suuri uskon, että jokaisesta sanomalehdestä saadaan hieman erilaisia vastauksia tutkimuskysymykseen. Tämä on mielestäni hyvä asia, koska näin tähän työhön saadaan myös vertailevaa otetta ja näkökulmaa. Esimerkiksi jos alkuperäislähteenä olisi ainoastaan yksi sanomalehti ei tutkimuskysymykseen välttämättä saataisi niin relevanttia ja luotettavaa vastausta, kuin käyttämällä useampaa sanomalehteä. Ensimmäiseen tutkimuskysymykseen on vielä tietyllä tapaa yhdistettävissä alakysymys, eli mikä oli sensuurin vaikutus aikakauden sanomalehdissä ja miten se mahdollisesti käy ilmi alkuperäislähteissä.

Tärkein historiantutkimuksen metodi, jota työssäni käytän, on lähiluku. Lähiluku tarkoittaa siis metodia, jossa historiantutkija pyrkii lukemaan aineiston mahdollisimman useaan kertaan. Aineisto pysyy aina samana, mutta aineistoon lukija suhtautuu tekstiin aina uudella tavalla esimerkiksi ensimmäistä lukukertaa kriittisemmin. Aineistoa voidaan käydä läpi esimerkiksi hitaasti, nopeasti tai vaikka tekstiin eläytyen.⁷ En siis ainoastaan ole selannut alkuperäislähteitä läpi, vaan olen tarkastellut niitä useampaan otteeseen ja pyrkinyt lukemaan ja tulkitsemaan niitä eri näkökulmista. Kuten jo johdanto kappaleen ensimmäisessä osiossa mainitsin, tulen lähiluvun lisäksi hyödyntämään myös sekä laadullista, että määrällistä tutkimusta. Määrällistä tutkimusta käytän erityisesti siinä vaiheessa, kun käsittelen koomaani Excel-tietokantaa. Lähilukua taas hyödynnän taas eniten juuri alkuperäislähteiden parissa työskennellessäni. Tietysti myös tietokanta, jonka olen sanomalehdistä koonnut, on yksi metodi, jota tässä työssä olen hyödyntänyt. Lisäksi aineistoja tutkiessani olen hyödyntänyt lähdekritiikkiä, koska kyseessä on aikalaisten sanomalehdet. Lähdekritiikin käyttäminen on tärkeää, koska sanomalehdet sisältävät erilaisia tekstityyppejä, kuten kolumneja, satiireja ja uutisointia. Alkuperäislähteitä analysoidessa on tärkeää erottaa, milloin on kyseessä yksittäisen kirjoittajan mielipide tai laajempi kokonaisuus. Yksittäiselle

⁷ Pöysä 2010, s. 338–339.

kirjoitukselle, joka lehdessä on julkaistu ei siis voi antaa liian suurta painoarvoa, eikä siitä voi tehdä liian nopeita johtopäätöksiä. Lähiluvun ja lähdekritiikin lisäksi olen työssäni osittain hyödyntänyt myös diskurssianalyysiä. Diskurssianalyysiä olen työssäni hyödyntänyt erityisesti alkuperäislähteiden kanssa työskennellessäni.

2 SOTATAPAHTUMIEN UUTISOINTI

2.1 Miten sotatapahtumista uutisoitiin?

Kaikissa kolmessa tutkittamassani sanomalehdessä sota on todella suuressa roolissa ja arviolta voidaan sanoa, että noin 80–90 % aikakauden sanomalehtien sisällöstä käsittelee sotaa ainakin jollain tasolla. Lehtien sivut täyttyivät niin sotauutisista, kuolinilmoituksista, mutta samalla myös kotirintaman asioista. On myös huomioitava, että uutisointi keskittyi hyvin paljon myös kansainvälisiin sotatapahtumiin ja esimerkiksi Saksan armeijan sotatoimet ovat jokaisessa sanomalehdessä suuressa roolissa. Tyypillistä on myös se, että Saksa nähtiin suomalaisessa lehdistössä Suomen aseveljenä ja Saksaa käsittelevät uutiset olivat hyvin paljon Saksan hyökkäystä puolustavia. Voidaan siis sanoa, että suomalaisen lehdistön näkökulmasta katsottuna Suomi ja Saksa kävivät yhteistä sotaa Neuvostoliittoa vastaan, olematta kuitenkaan liittolaisia. Saksan hyökkäys Neuvostoliittoa vastaan nähtiin myös suomalaisten virallisissa kannanotoissa eräänlaisena ristiretkenä bolsevismia vastaan. Muun muassa pääministeri Rangell totesi eduskunnalle 25.6.1941 Suomen käyvän yleismaailmaisesti tärkeää taistelua maailmanvallankumouksessa yleiseen tuhoon tähtäävää bolsevismia vastaan.⁸ Saksan ja Suomen tapahtumien uutisoinnin lisäksi myös sotaan liittyvä kansainvälinenpolitiikka muodostaa suuren osan aikakauden uutisoinnista ja esimerkiksi eri maiden johtajien pitämät puheet ovat hyvin usein esillä lehdissä.

⁸ Luostarinen 1986, s. 207.

Pääsääntöisesti uutisointi itse sotatapahtumien osalta keskittyy huomattavasti enemmän suuriin tapahtumiin kuin yksittäisiin taisteluihin. Esimerkiksi sodan ensimmäisten viikkojen aikana Neuvostoliiton pommittaessa Suomen kaupunkeja, nousee jokaisessa kolmessa tutkimassani sanomalehdessä esiin suomalaisen ilmatorjunnan onnistumiset. Lähes päivittäin alkuperäislähteistä on löydettävissä uutisia siitä, kuinka monta konetta on onnistuttu ampumaan alas ja tekemään vaarattomiksi pommitusten yhteydessä. Lehdissä kerrotaan usein myös lukumääriä, kuinka monta viholliskonetta on onnistuttu tuhoamaan yhteensä sodan aikana. Tärkeässä roolissa ilmataisteluiden uutisoinnissa on myös päämajan tilannetiedotus, jossa kerrottiin kotirintamalle aina informaatiota sodan tapahtumista, jos julkaiseminen oli mahdollista, eli se ei tuottanut riskejä omien joukkojen toiminnalle. Vuonna 1941 Kalle Lehmus rakensi Saksan-matkansa pohjalta muistion, jossa hän oivalsi, että kotirintaman mielialat heijastuisivat nopeasti taisteleviin joukkoihin ja päinvastoin.⁹ Esimerkiksi 8.9.1941 *Helsingin Sanomissa* on julkaistu päämajan tilannetiedotus, jossa kerrotaan vihollisen menettäneen kuusi pommikonetta ja kolme hävittäjää.¹⁰ Ilmatorjunnan merkityksestä ja tehosta kertoo myös *Helsingin Sanomien* kirjeenvaihtaja Heikki Rantalan artikkeli IT-patterin suorittamasta maataisteluammunnasta. Yleisesti ilmatorjunta miellettiin kaupunkien puolustuskeinona vihollisen pommituksia vastaan, mutta ilmatorjunta-aseita hyödynnettiin myös rintamalla. Rantala kirjoittaa, että luutnantti Marten kevyt IT-patteri on tuhonnut muun muassa kaksi bunkkeria, suorittanut maataisteluammunnan, jossa 59 laukauksella kaatui 62 venäläistä sotilasta ja lisäksi kymmeniä haavoittui. Lisäksi kyseinen osasto oli ampunut alas seitsemän vihollisen lentokonetta, vaihtanut asemia lähes kaksikymmentä kertaa ja kulkenut samalla noin 150 kilometrin matkan.¹¹

Ilmatorjunnan lisäksi sanomalehdissä huomioni kiinnitti suomalaisen tykistön menestyksen uutisointi. Lehdet kirjoittavat tykistötulesta hyvin ylistävään sävyyn ja erityisesti niin sanottujen täysosumien uutisointi lehdissä on yleistä. Esimerkiksi *Aamulehden* rintamakirjeenvaihtaja kirjoittaa eräässä artikkelissaan lehdelle, että suomalaisten tykistön tuli on kuin sodansinfoniaa, joka valmistaa tietä jalkaväelle. Yleisesti historiantutkimuksessa jatkosodan hyökkäysvaihe on tullut tunnetuksi siitä, että suomalaisten eteneminen kohti vanhaa valtakunnan rajaa oli

⁹ Pilke 2011, s. 29.

¹⁰ ”Vihollisen linjoja Itä-Karjalassa ja erästä Muurmannin ratapihaa pommitettu” *Helsingin Sanomat* 08.09.1941 s. 1.

¹¹ Rantala, Heikki ”59 laukauksella kaatui 62 ryssää ja haavoittui kymmeniä” *Helsingin Sanomat* 10.09.1941 s. 3.

hyvinkin nopeaa ja sodasta uskottiin tulevan lyhyt¹². Tätä teoriaa vahvistaa myös omat havaintoni aikakauden sanomalehdistä. Esimerkiksi 10.08.1941 *Aamulehti* kirjoittaa päivän numerossaan, että suomalaisten joukkojen eteneminen on ollut niin vauhdikasta, että tykistö joutuu vaihtamaan asemiaan useaan otteeseen päivän aikana, jotta tykistön tulella olisi mahdollista tukea suomalaisten hyökkäystä koko ajan. Lisäksi sotavangeiksi jääneet neuvostosotilaat ovat kertoneet *Aamulehden* kirjeenvaihtaja Tapio Pihalle, että jo pelkästään suomalaisen tykistön suorittama hakuammunta tuottaa venäläisille sellaista pelkoa, että he haluaisivat paeta taistelua. Muun muassa vangiksi jäänyt luutnantti on vielä lisännyt, että suomalaista tykistöä pahempaa sodassa on vain epävarmuus siitä, mistä ja milloin suomalaiset joukot seuraavaksi iskevät.¹³ Myös *Helsingin Sanomissa* tykistö ja tulenjohto saavat kiitosta ja kunniaa saavutetuista voitoista sodassa. Esimerkiksi syyskuun ensimmäisten päivien *Helsingin Sanomissa* otetaan useaan otteeseen kantaan tykistön onnistumisiin. Venäläisten perääntyessä Laatokalta kirjoittaa *Helsingin Sanomat*, että venäläisten joukkojen perääntyminen on niin nopeaa, että autoja, hevosia ja muita tarvikkeita hylätään vain esimerkiksi laitureille, jotta suomalaisen tykistön tulen alta keritään karkuun. Lisäksi *Helsingin Sanomat* kirjoittaa, että venäläiset ottavat suomalaisten hyökkäystä hyvin varustautuneina vastaan ja teiden varsille on rakennettu useita erilaisia esteitä, joiden tavoitteena on hidastaa ja pysäyttää suomalaisten hyökkäykset. Venäläisten puolustuslinjat alkavat kuitenkin murtuvat kohtalaisen nopeasti, loistavan tykistötulen ansiosta.¹⁴

Kaikissa tutkimissani sanomalehdissä on myös julkaistu rintamakirjeenvaihtajien ottamia valokuvia. Valokuvat luovat myös tunnelmaa rintamalta, mutta samalla ne myös kertovat itse taisteluista, vaikka usein kuvista on huomattavissa sensuurin vaikutus, eli sanomalehtiin päätyneet rintamakirjeenvaihtajien ottamat valokuvat olivat tarkkaan harkittuja. Tyypillistä sanomalehdissä julkaistulle valokuville on, että usein ne keskittyvät esimerkiksi tuhoutuneisiin rakennuksiin tai mahdollisesti sodan tuhoilta säästyneisiin merkittäviin rakennuksiin. Esimerkiksi elokuun viimeisen päivän numerossaan *Uusi Suomi* on julkaissut lähes kolmen sivun verran valokuvia takaisin vallatusta Viipurista. Kuvissa näkyy hyvin, kuinka Viipurin linna on säilynyt hyvässä kunnossa, mutta lehdessä on julkaistu myös kuvia pahoin tuhoutuneesta Viipurin tuomiokirkosta, sekä Viipurin aseman raunioista.¹⁵ Viipurin takaisin valtaaminen oli

¹² Pilke 2009, s. 191.

¹³ Piha, Tapio ”Suomalainen tykistö ampuu tarkkaan” *Aamulehti* 10.08.1941 s. 5.

¹⁴ Alkio S, I ”Koiviston kauppala vallattu” *Helsingin Sanomat* 04.09.1941 s. 10.

¹⁵ ”Viipuri joukkojemme hallussa” *Uusi Suomi* 31.08.1941 s. 10–12.

suomalaisille tärkeää ja se onkin yksi suurimmista syistä, miksi kaupungin olosuhteista uutisoitiin paljon kaikissa lehdissä. Valokuvien avulla oli mahdollista jakaa tärkeää tietoa kaupunkien kunnosta esimerkiksi sotaa pakooneille evakoille ja siellä aiemmin asuneille. Tämän lisäksi rintamakirjeenvaihtajien ottamat valokuvat olivat hyvä ja tehokas keino levittää propagandaa kotirintamalla.¹⁶ Hyvä esimerkki tämänkaltaisesta vaikuttavasta valokuvasta on julkaistu 02.08.1941 *Aamulehdessä*. Valokuvassa suomalaiset sotilaat kantavat haavoittunutta venäläistä yhdessä sotavangin kanssa. Kuvatekstiin on kirjoitettu, että Suomen mies on aina valmis auttamaan haavoittunutta.¹⁷

2.2 Rintamakirjeenvaihtajien merkitys uutisoinnissa

Niin sanotut TK-miehet, eli Suomen puolustusvoimien rintamakirjeenvaihtajat olivat jatkosodan aikana tärkeä linkki kotirintaman siviiliväestön ja sotilaiden välillä. Sotilaita, jotka kuuluivat armeijan tiedotuskomppaniaan, kutsuttiin TK-miehiksi, ja lyhenne TK tulee sanasta tiedotuskomppania. Rintamakirjeenvaihtajien pääsääntöiset työtehtävät olivat artikkeleiden kirjoittaminen, valokuvaus, filmaus ja piirtäminen. Päämajan tehtävänä oli tarkastaa kirjeenvaihtajien työnlopputulokset ja lähettää valmis työ eteenpäin esimerkiksi sanomalehdelle, ellei päämaja syystä tai toisesta päättynyt sensuroimaan kirjeenvaihtajan työtä.¹⁸ Tarkkaan suunnitellusta ja valvotusta sensuurista huolimatta aina välillä kirjeenvaihtajien kirjoituksia päätyi sanomalehtiin ilman niiden tarkastamista. Suurin syy tähän oli se, ettei TK-miehillä ollut yksinoikeutta rintamauutisiin. Halu saada juuri oma artikkeli julkaistuksi sanomalehdessä johti ajoittain tarkastusketjun ohitukseen.¹⁹ Yhteensä jatkosodan aikana TK-miehet kirjoittivat arviolta noin reilut 7000 artikkelia. TK-miesten kirjoitusten julkaisuaste oli suuri, koska muilla toimittajilla ei ollut pääsyä rintamalle.²⁰ Julkaisuasteita kuvastaa hyvin se, että esimerkiksi syyskuussa 1941 *Helsingin Sanomat* sai yhteensä 183 kappaletta TK-miesten kirjoituksia ja niistä lehdissä julkaistiin yhteensä 117 kirjoitusta, joka on prosentuaalisesti 63,9 %²¹. Alkuperäislähteistä voimme havaita, että TK-miesten kirjoittamat artikkelit ja erilaiset taistelukuvaukset ovat olleet tärkein tiedonlähde kotirintaman siviiliväestölle siitä, millaisia taistelut ovat rintamalla olleet.

¹⁶ Perko, 1988, s. 46–47.

¹⁷ Liekoski, O ”Hyökkäys rajan yli Aunukseen” *Aamulehti* 02.08.1941 s. 3.

¹⁸ Pilke, 2011, s. 8.

¹⁹ Neuvonen, 2018, s. 217–218.

²⁰ Perko, 1988, s. 45.

²¹ Perko, 1974, s. 70–72.

Tyypillisesti TK-miehet kuvailevat joukkojen olosuhteita, taisteluissa saavutettuja voittoja ja haastattelevat sotilaita.

Hyvin yleinen TK-miehen kirjoitus julkaistiin 30.08.1941 *Uudessa Suomessa*. Taistelukuvauksessa TK-mies Toivo Lyy kirjoittaa, että hänen yksikkönsä on ollut ankarassa taistelussa jo pidemmän aikaa. Uutisesta tekee tyypillisen se, että siinä kerrotaan suomalaisten hyökkäämisestä, jonka jälkeen joukot jäävät alakynteen ja menettävät esimerkiksi tykistön kalustoa viholliselle. Lisäksi kirjoituksessa kerrotaan loistavan sotilaan ”vänrikki M:n” kaatuneen. Sotilaista harvoin kirjoitettiin omalla nimellä ja siksi TK-miehet keksivät heille eräänlaisia nimimerkkejä. Kuvauksen edetessä käy kuitenkin ilmi, että vänrikki on selviytynyt haavoittumatta ja tieto hänen kaatumisestaan oli ollut virheellinen. Sen lisäksi, että vänrikki ei ollutkaan kaatunut, onnistuvat suomalaiset vielä tuhoamaan kalustoa vallanneen vihollisen ja he pääsevät jatkaamaan etenemistään. Lyy siis rakentaa taistelukuvauksesta eräänlaisen tarinan, jossa on kuitenkin onnellinen loppu suomalaisten kannalta. Kirjoituksessa on kuitenkin myös paljon hyvää tietoa siitä, millaisia taistelut ovat olleet. Lyy esimerkiksi kirjoittaa, että suomalaisten hyökkäys on alkanut kranaatinheitinylläköllä. Kranaattien osuessa vihollisen maastoon ovat muut sodan äänet myös syttyneet. Konekiväärit ja muut aseet pitivät meteliä, kun taistelu syttyi. Sodan äänet ovat kirjoittajan mukaan niin voimakkaita, että aina ei välttämättä erota edes konekiväärien laukaisusarjoja kivääritulesta. Ainoastaan konepistoolien pehmeä ääni erottuu selvästi muusta amunnasta. Lisäksi Lyy myös mainitsee, kuinka eräs alikersantti on ryhmänsä kanssa raahannut tykkinsä vain viidenkymmenen metrin päähän vihollisesta ja ampunut siitä kohti vihollispesäkkeen ampuma-aukkoja. Kirjoittaja oli myös tavannut kyseisen alikersantin myöhemmin sidontapaikalla ja mainitsee, että hänellä oli ollut tuuria, koska kranaatinsirpale oli raapaissut hänen hartialihastaan. Kyseiseen taistelukuvaukseen on vielä lisäksi liitetty yksi TK-miehen piirustus, jossa sotilas ampuu konekiväärillä. Tämä luo lukijalle myös enemmän miehlikuvaa taistelusta ja siksi *Uusi Suomi* on piirustuksen päättänyt julkaista kirjoituksen yhteydessä.²²

²² Lyy, T ”Voiton tiellä Vuokselle” *Uusi Suomi* 30.08.1941 s. 9.

2.3 Sanomalehtien luoma viholliskuva ja Suomen sotilas

Sanomalehtien luoma viholliskuva on jokaisessa kolmessa sanomalehdessä hyvin kaksijakoinen. Tietyissä uutisissa Neuvostoliiton sotilaat kuvataan hyvinkin ankarina ja kovaa vastaan taistelevina. Esimerkiksi 02.09.1941 *Helsingin Sanomien* TK-mies Rönttilä kirjoittaa tunnelmia rintamalta ja hän muun muassa kuvailee, että venäläiset joukot ovat myöskin urhollisesti pitäneet puoliaan ja juoksuhaudat ovat täynnä venäläisiä sotilaita, jotka perääntymättä ovat taistelleet viimeiseen hengenvetoon saakka.²³ Tyypillistä jokaiselle sanomalehdelle on myös se, että taisteluita kuvaillaan uutisissa usein sanoilla, kuten ankara, raju tai kova. Lukijalle annetaan vihollisesta myös kuva, että se tosissaan taistelee ja vastustaa suomalaisia joukkoja. Vihollisen kehuminen oli myös yksi keino välittää kotirintamalle viestiä, että kovasta vastuksesta huolimatta suomalaiset ovat vielä kovempia. Edellä mainittujen sanojen kaltaista kuvailua käytetään erityisesti uutisten tai taistelukuvausten otsikoissa. Viholliskuvan luomisessa tärkeässä roolissa on se, että vihollinen on koko kansalle sama. Se ei aina välttämättä tarkoita yksittäistä neuvostosotilasta tai pataljoonaa, vaan ideologiaa, jota Neuvostoliitto edustaa. Tämä käy hyvin ilmi erityisesti TK-miesten kirjoituksissa, mutta myös yleisestikin uutisoinnissa. Esimerkiksi sanavalinnat kuten bolševikki, ryssä ja livana luovat tienlaista mielikuvaa vihollisesta. Tyypillisesti juuri TK-miehet käyttivät edellä mainitun kaltaisia ilmaisuja, kun taas päämajan tilannekatsaukset ja muut uutiset puhuvat venäläisistä tai vihollisesta. Muun muassa 01.09.1941 *Helsingin Sanomien* kirjeenvaihtajan Toivo Narva kirjoittaa otsikossaan ”Kolme pataljoonaa Iivanoita suomalaisten hornanmyllyssä”.²⁴ Kun taas pääesikunta tiedottaa samaisessa lehdessä, että ”Bolševikit menettäneet liikkumisvapautensa nyt Suomenlahdella”.²⁵ Tästä voimme siis todeta, että TK-miehet kirjoittivat tarkoituksella vihollisesta jyrkempään ja ikävämpään sävyyn kuin valtion viralliset tiedotteet. Mielenkiintoista näissä kahdessa esimerkissä on myös se, kuinka pääesikunta käyttää tiedotteessaan käsitettä bolševikki, mikä viestii jälleen suuremmasta yhteisestä vihollisesta. Jo talvisodan loppuvaiheessa oli sensuuri kieltänyt vihollisen pilkkaamisen ja turhan nimittelyn. Sama käsky toistettiin myös jatkosodan alkaessa, mutta se koski enimmäkseen radiolähetyksiä, joissa ylimielistä sävyä ja nimittelyä tuli välttää.²⁶ Kyseinen ilmiö ei siis ainakaan alkuperäislähteissä tule kovinkaan hyvin esiin, koska sanomalehdistä

²³ Rönttilä K, O ”Kämärä vallattiin kahden vuorokauden ankarien taisteluiden jälkeen” *Helsingin Sanomat* 02.09.1941 s. 2.

²⁴ Narva, T ”Vakkilan suurmottia laukomassa” *Helsingin Sanomat* 01.09.1941 s. 2.

²⁵ ”Viipurin valtaus erikoisen tärkeä Pietarin kohtalolle” *Helsingin Sanomat* 01.09.1941 s. 1.

²⁶ Pilke 2009, s. 227.

on löydettävissä paljon vihollisen nimittelyä ja kuten aikaisemmassa esimerkissä nostin esiin, ilmiö oli havaittavissa erityisesti TK-miesten kirjoituksissa.

Toisaalta sanomalehdet myös levittävät vihollisesta hyvin toisenlaista kuvaa lukijoille. Erityisesti syksyn kääntyessä kohti talvea lehdissä uutisoidaan paljon venäläisten niin sanotusta poltetun maan taktiikasta. Tällä tarkoitetaan sitä, että venäläisten perääntyessä, he sytyttivät ja tuhosivat asuinrakennuksia ja muuta infrastruktuuria, josta olisi voinut olla hyötyä suomalaisille joukoille. Lehdet myös paheksuvat paljon tapaa, jolla Neuvostoliitto on hoitanut Karjalassa sijainneita kaupunkeja ja alueita, jotka Suomi oli luovuttanut Neuvostoliitolle Moskovan rauhansopimuksessa maaliskuussa 1940. Lehtien mukaan osa kaupungeista oli päässyt todella heikkoon kuntoon ja esimerkiksi pellot oli hoidettu niin huonosti, että tulevan sadon onnistuminen olisi ollut mahdotonta. Myös Karjalan metsien hoitaminen on rintamalta saatujen tietojen mukaan ollut heikkoa. Lisäksi neuvostojoukkojen sodanuhrien käsittely saa kritiikkiä suomalaisessa lehdistössä. Niin talvi- kuin jatkosodassakin suomalaiset tulivat tunnetuiksi siitä, että haavoittuneet ja kaatuneet sotilaat pyrittiin aina saamaan pois taistelukentältä ja haudattua niin sanottuun kotimaan multiin. Saamaa käytäntöä, eikä kuitenkaan Neuvostoliitossa ollut, vaan jokainen lehti uutisoi usean otteeseen Neuvostoliiton hylkäämistä ruumiista. Esimerkiksi Sortavalan valtauksen yhteydessä TK-mies kirjoittaa *Helsingin Sanomille*, että kaupungin hautausmaa on toiminut venäläisten varastona ja taisteluiden jäljiltä venäläisten sotilaiden ruumiita on joka puolella, mutta niitä ei ole haudattu.²⁷

Sanomalehdet antavat suomalaisesta sotilaasta melko nöyrän ja vaatimattoman kuvan. Suomalaisia sotilaita kuvataan lehdissä usein yhtenäisenä joukkona ja sotilaista käytetään useaan otteeseen termiä ”meidän pojat”. Esimeriksi 20.8.1941 TK-mies Make Törrönen kirjoittaa *Helsingin Sanomille*, että TK-miesten taistelukuvaukset toimivat päämajan tiedotusten täydentäjinä ja niistä selviää kotiväelle, millaisissa oloissa ”meidän pojat” nyt elävät.²⁸ Tämän tyyllisen ilmaisun käyttäminen uutisoinnissa kuvastaa mielestäni hyvin sitä, kuinka suomalaiset kokivat käyvänsä yhteistä sotaa ja esimerkiksi vuoden 1918 tapahtumat olivat hädän hetkellä unohtuneet ja kansasta oli jälleen tullut yhtäläinen. Toki on myös huomioitava, että vastaavanlaista yhdistymistä oli havaittavissa myös jo talvisodan aikana ja joka on tullut tunnetuksi niin sanottuna talvisodan henkenä.

²⁷ ”Kurkijoelta tuli ryssille äkkilähtö” *Helsingin Sanomat* 20.08.1941.

²⁸ Törrönen, M ”TK-kuvaukset päämajan tilanne tiedotusten täydentäjinä” *Helsingin Sanomat* 20.08.1941.

Toinen merkittävä tekijä, mikä vaikuttaa sanomalehtien luomaan kuvaan suomalaisista sotilaita on erilaiset haastattelut ja uutiset sotilaista itsestään. Tämänkin kuvan luomisessa rintamakirjeenvaihtajilla on suuri rooli. TK-miesten artikkeleissa ja kirjoituksissa on hyvin tyypillistä, että he esimerkiksi haastattelevat taistelun jälkeen oman osastonsa sotilaita tai poimivat muutamia kommentteja ikään kuin täydentääkseen omaa kirjoitustaan. Sanomalehdissä julkaistut haastattelut ja sotilaiden kommentit tuovat paljon lisätietoa itse sotatapahtumista kotirintamalle, mutta emme saa unohtaa sensuurin vaikutusta, jos kyseessä TK-miehen artikkelin yhteydessä julkaistu haastattelu. Haastateltavat henkilöt vaihtelivat hyvin paljon. Haastateltavana saattoi olla ihan tavallinen sotilas, mutta lehdet olivat luonnollisesti kiinnostuneita sotasankareista ja niistä kirjoittaminen oli myös maanpuolustustahdolle kannattavaa ja siksi kirjoituksia esimerkiksi Mannerheimin ristin ritareista julkaistiin useaan otteeseen lehdissä. Esimerkiksi 05.8.1941 *Aamulehti* kirjoittaa ensimmäisestä sotamiehestä, joka on saavuttanut Mannerheim ristin. Toisen luokan risti myönnettiin sotamies Vilho Rätölle, joka oli taistelussa vallannut vihollisen panssaritorjuntatykin ja sen avulla tuhonnut neljä vihollisen hyökkäysvaunua.²⁹ Myös urheilijoista oltiin kiinnostuneita. Hyvä esimerkki tästä on *Uudessa Suomessa* 12.11.1941 julkaistu TK-mies Hugo Valppaan kirjoitus, jossa hän haastatellee suomalaista keihäänheittäjää Matti Mikkolaa, joka toimi ilmavoimissa konekivääriampujana. Sotilasarvoltaan Mikkola oli kersantti ja haastattelussa hän antaa Valppaalle kommentteja niin sodasta kuin keihäänheitostakin. Mikkola muun muassa mainitsee haastattelussa, että hän on osallistunut yhteensä 34 sotalentoon ja omien sanojensa mukaan konekiväärin miehenä hän hoitaa tehtävänsä. Kyseinen haastattelu jäi kuitenkin Mikkolan viimeiseksi, koska hän menehtyi lento-onnettomuudessa kaksi päivää haastattelun jälkeen.³⁰

2.4 Sensuurin vaikutus sanomalehtiin

Sensuurin merkitys aikakauden sanomalehdissä kuin myös kirjallisuudessa on ollut todella suuri. Yksi suurimmista osastoista, joka sensuurin kohteeksi joutui, olivat TK-miesten kirjoittamat taistelukuvaukset. Helena Pilke mainitsee teoksessaan *Julkaiseminen kielletty*, että yhteensä noin 1070 TK-kirjoitusta on jäänyt kokonaan julkaisematta, eli ne ovat päättyneet niin

²⁹ ”Urhea Sotilas” *Aamulehti* 05.08.1941 s. 1.

³⁰ Valpas, H ”Viimeinen haastattelu” *Uusi Suomi* 12.11.1941 s. 10.

sanottujen kiellettyjen juttujen osastolle.³¹ Sensuurin malli oli Suomessa peräisin Saksasta, jossa oli käytössä erillinen propagandaorganisaatio. Suomeen ei kuitenkaan haluttu luoda samanlaista järjestelmää ja koska esimerkiksi propaganda sanasta ei Suomessa pidetty, päätettiin se korvata tiedotus-termillä. Ja näin syntyivät aiemmin mainitut TK-komppaniat.³²

Sensuuri on havaittavissa myös alkuperäislähteissä. Parhaiten sensuuri tulee esiin suomalaisten joukkojen tappioiden kohdalla. Uutisointi näissä tilanteissa on niukkaa ja esimerkiksi Suomen kokemista kalustotappioista kirjoitetaan harvoin, kun taas suomalaisten saamat sotasaaliit luetellaan uutisissa hyvinkin tarkasti. Tämän tyyllisellä uutisoinnilla pyrittiin pitämään yllä kotirintaman henkeä ja taistelutahtoa. Tietyllä tapaa sensuurin myös annettiin näkyä sanomalehdissä ja kansalaiset olivat myös tietoisia siitä, että kaikkia mielipiteitä ei tiedotusvälineissä voitu julkaista. Esimerkiksi *Aamulehti* kirjoittaa heti sodan alussa 03.07.1941, että täydellinen sensuuri otetaan jälleen käyttöön. Tämä tarkoitti siis sitä, että valtakunnan puolustusta, Suomen ulkopoliittikkaa tai muuten yleistä järjestystä haittaavia lausuntoja, sekä väärin tietojen leviämisen ehkäisemiseksi valtio tarkastaa julkaistavat kirjoitukset. Tarkoituksena siis oli, että mitään tietoa ei julkaistaisi, ennen kuin tarkastusviranomaisen oli sen hyväksynyt.³³ Samantyylinen uutinen on julkaistu myös *Helsingin Sanomissa* heinäkuun alussa. Kun valtakunnan kaksi luetuinta sanomalehteä julkaisi uutisen, jossa sensuuria käsitellään näin avoimesti, emme voi väittää, että tavallinen kansa ei olisi ollut tietoinen aikakauden sensuurista.

³¹ Pilke 2011, s. 12–13.

³² Pilke 2011, s. 28–29.

³³ ”Täydellinen sensuuri aiotaan jälleen saattaa voimaan” *Aamulehti* 03.07.1941 s. 2.

3 TAPPIOIDEN UUTISOINTI SANOMALEHDISSÄ

3.1 Tietokannan tulkinnan taustaa

Kuten jo aiemmin johdanto luvussa mainitsin, olen tarkastellut jokaisesta kolmesta sanomalehdestä viittäkymmentä yksittäistä lehteä erityisen tarkasti. Syy siihen, miksi näin olen toiminut, perustuu siihen, että halusin tuottaa konkreettista tilastoa siitä, kuinka paljon tappioista on uutisoitu sanomalehdissä lukumääräisesti. Kokoamaani tietokantaa havainnollistan tässä työssä pylväsdiagrammilla, jonka oletan helpottavan kokonaisuuden hahmottamista. Luonnollisesti olen tehnyt jokaisesta sanomalehdestä oman diagrammin, jotta sanomalehtien vertailu keskenään olisi myöskin mahdollista.

Lähdekritiikin osalta on huomioitava, että alkuperäislähteiden pohjalta tehdyn tietokannan käsittelyssä tulkinnalla on todella merkittävä rooli. Uutinen, jonka itse olen kokenut tappioksi ei toisesta näkökulmasta katsottuna välttämättä olisi tappio. Esimerkiksi jatkosodan aikana sanomalehdet täyttyivät suomalaisten sotilaiden kuolinilmoituksista. On hyvin tulkinnanvaraista, mielletäänkö tämä omien tappioiden uutisoinniksi. Kyseessä ei kuitenkaan ole varsinainen uutinen, mutta toisaalta sotilas on todennäköisesti kaatunut taistelussa, joten kyseessä on suomalaisten joukkojen menettämä henkilö, eli tappio. Lisäksi sanomalehdistä löytyy myös Isänmaan puolesta-osio, jossa myös ilmoitettiin rintamalla kaatuneista sotilaista. Itse olen tässä työssä tulkinnut suomalaisten sotilaiden kuolinilmoitukset ja Isänmaan puolesta-osion merkiksi omien tappioista. Siviilien osalta olen merkannut tilastoon tappion, jos ihmishenkiä on menetetty. Esimerkiksi, jos ilmapommituksessa kaksi taloa on palanut, mutta siviiliuhreista ei

lehdessä uutisoida, en ole merkannut aineistoon tappiota. Neuvostoliiton tappioiden osalta olen tulkinut tappioiksi vain Suomen sotatoimista aiheutuneet henkilötappiot. En siis ole merkan-
nut aineistoon esimerkiksi Saksan sotatoimien aiheuttamia menetyksiä Neuvostoliitolle. Tap-
pioksi olen Neuvostoliiton osalta laskenut esimerkiksi sellaisen uutisen, jossa on kerrottu suo-
malaisten ampuneen alas kolme neuvostoliittolaista lentokonetta, vaikka koneen lentäjän mah-
dollisesta selviytymisestä ei uutisoitaisi. Lisäksi diagrammeja tarkasteltaessa on lähdekritiikin
osalta muistettava mahdolliset virheet. Aikakauden sanomalehtien uutiset ovat olleet hyvin so-
tapainotteisia, joten on mahdollista, että jokin uutinen on jäänyt itseltäni huomioimatta. Koen
kuitenkin, että olen käynyt tietokantani sanomalehdet niin huolella läpi, että mahdollinen vir-
hemarginaali on mahdollisimman pieni. Seuraavissa luvuissa tulen käymään tappioiden uuti-
sointia läpi hieman yksityiskohtaisemmin jokaisen sanomalehden osalta. Kerron siis hieman
tarkemmin, miten lehdet uutisoivat siviiliuhreista, suomalaisten tappioista ja neuvostoliittolais-
ten tappioista.

3.2 Aamulehden uutisointi

Kuten taulukosta yksi voimme huomata, että joka viidennessä *Aamulehdessä* on uutisoitu si-
viiliuhreista. Lukumääräisesti tarkasteltuna kymmenen kappaletta on suurin määrä siviiliuhrien
uutisointia, jos vertaamme *Helsingin Sanomien* ja *Uuden Suomen* kahdeksaan kappaleeseen.
Ero on kuitenkin vain kaksi uutista, mikä ei välttämättä vaikuta kovinkaan suurelta. Prosentu-
aalaisesti katsottuna ero kuitenkin hieman suurempi *Aamulehti* 20 %, *Helsingin Sanomat* ja *Uusi
Suomi* 16 %. Siviiliuhrien uutisoinnin eroavaisuutta lehtien välillä ei tässä kuitenkaan voi se-
littää esimerkiksi sensuurin avulla. Eroavaisuus johtuu siitä, että tarkasteleman *Aamulehden*
olivat jatkosodan ensimmäisten viikkojen ajalta, jolloin siviiliuhreja tuli enemmän, kuin hyök-
käysvaiheen myöhempinä ajanjaksoina. Neuvostoliitto pommitti Suomea sodan ensimmäisten
viikkojen aikana useaan otteeseen ja tappioita syntyi runsaasti niin ihmishengissä kuin materi-
aalissa mitattuna. Muuhun Eurooppaan verrattuna suomalaisten kokemat siviilitappiot koko
toisen maailmansodan aikana olivat kuitenkin kohtalaisen maltilliset. Esimerkiksi Ville Kivi-
mäki mainitsee artikkelissaan, että vuosina 1941–1945 synnyttäminen johti noin kolme kertaa
useammin suomalaisnaisen kuolemaan kuin ilmapommitukset.³⁴ Jatkosodan ensimmäisten

³⁴ Kivimäki 2019, s. 278–279.

päivien aikana uutisointi sodan alkamisesta oli laajaa ja lehtien sivut täyttyivät sotauutisista, niin Suomesta, kuin ulkomailtakin. Esimerkiksi *Aamulehti* uutisoi 26.6 päivän lehtensä kannessa, että Neuvostoliito on pommittanut useita Suomen kaupunkeja, kuten Turku, Helsinkiä, Kotkaa, Lappeenrantaa ja Nokiaa. Pommitukset olivat olleet tuhoisia, mutta siviiliuhrien määrän on lehdessä uutisoitu jäävän vähäiseksi. Lehti uutisoi, että Nokialla yksi henkilö on saanut surmansa ja useita henkilöitä haavoittui. Kirjoitustyyli Neuvostoliiton pommituksia kohtaan on luonnollisestikin hyvin tuomitseva. Samaisen lehden etusivulla uutisoidaan pommitusten olleen törkeitä ja erityisesti Lappeenrannan pommituksia paheksuttiin, koska kyseessä oli suojaamaton kaupunki. *Aamulehdessä* siviiliuhrien lukumäärässä mitattuna suurin uutinen on 10.7.1941, kun lehti uutisoi peräti 17 siviilihenkilön menehtymisestä Helsingin pommituksissa³⁵. Lukumäärä on suuri ja myös poikkeuksellinen, koska muita lehtiä tarkastellessa voimme todeta, että usein siviiliuhreja ilmoitettiin olevan noin yhdestä viiteen henkilöä, jos niistä uutisoitiin.

Taulukosta yksi voimme myös todeta, että suomalaisten joukkojen tappioiden uutisointi *Aamulehdessä* on huomattavasti vähäisempää, kuin *Helsingin Sanomissa* tai *Uudessa Suomessa*. Kuten siviiliuhrienkin kohdalla eroavaisuus on selitettävissä ajalla. Sodan ensimmäisten päivien ja viikkojen aikana uutisia Suomen rintamalta alkoi saapua pienellä viiveellä. Samalla kun Suomen hyökkäys alkoi käynnistyä, lisääntyi myös sotatapahtumien uutisointi *Aamulehdessä* ja lehden sivut alkoivat täyttyä sotilaiden kuolinilmoituksista. *Aamulehdessä* ensimmäisen suomalaisten sotilaiden tappion olen tilastoinut 4.7.1941 kun kapteeni Yrjö Hokkasen kuolinilmoitus on julkaistu *Aamulehdessä*. Ilmoitus on julkaistu Isänmaan puolesta- osiossa, jossa tyyppillisesti ilmoitettiin rintamalla kaatuneet sotilaat. Hokkanen oli myös tuossa lehdessä ainoa henkilö, jonka nimi kyseisestä osiosta löytyy³⁶. Sodan tappiot alkavat näkyä myös suomalaisten joukkojen osalta enemmän elokuun alussa. Esimerkiksi 8.8.1941 ilmestyneessä *Aamulehdessä* sotilaiden kuolinilmoituksia on kokonaisen sivun verran ja Isänmaan puolesta- osiokin täyttää tämän lisäksi noin puoli sivua³⁷. Suomalaisten joukkojen tappioista kyllä uutisoidaan, mutta usein ainoastaan muutamalla sanalla tai sivulauseessa. Syy tähän taas on sanomalehdistöä koskenut sensuuri, mikä on havaittavissa myös *Aamulehdessä*. Omien joukkojen tappioiden

³⁵ ”Helsinkiä pommitettu pahasti” *Aamulehti* 10.07.1941 s. 1.

³⁶ ”Isänmaan puolesta” *Aamulehti* 04.07.1941 s. 3.

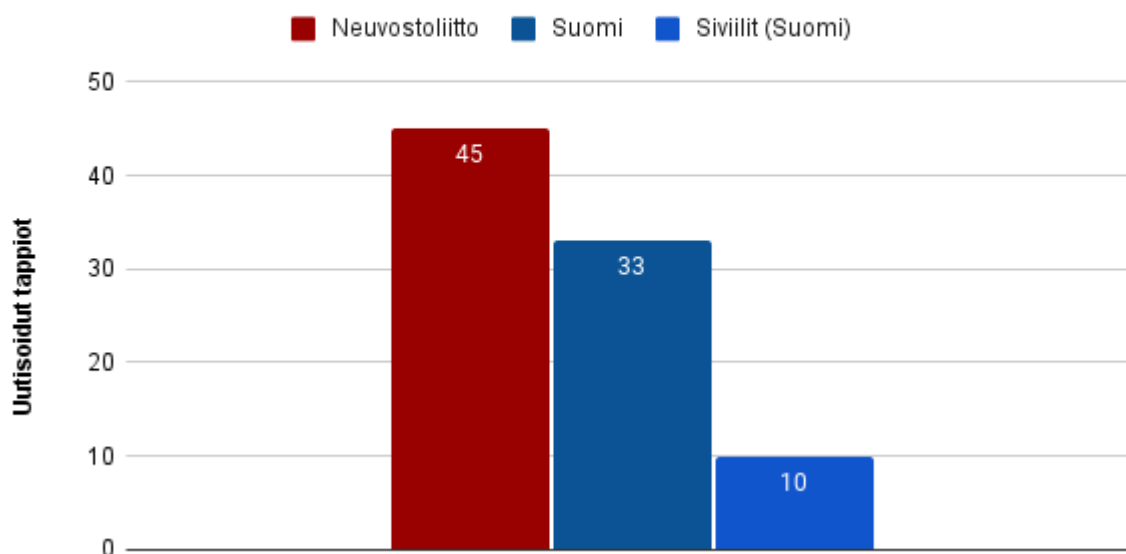
³⁷ ”Kuolleita” *Aamulehti* 08.08.1941 s. 2.

uutisoitua vältettiin koko jatkosodan ajan. Sankarivainajista kuitenkin sai kirjoittaa ja usein se oli jopa suotavaa.³⁸

Taulukko 1: *Aamulehti*

Tappioiden uutisointi

Aamulehti 50kpl

Neuvostojoukkojen tappioista *Aamulehdessä* uutisoitiin lähes päivittäin. Viidenkymmenen tarkastellun lehden joukosta löytyi ainoastaan viisi sanomalehteä, joissa vihollistappioista ei uutisoitu. On kuitenkin huomioitava, että näissäkin lehdissä Neuvostoliiton tappioista uutisoitiin, mutta ne eivät olleet suomalaisten joukkojen aiheuttamia ja siksi ne eivät tietokannassani tule julki. Tyypillistä *Aamulehden* vihollistappioiden uutisoinnissa oli, että usein uutiset keskittyivät laajempiin kokonaisuuksiin kuin yksittäisiin taisteluihin. Yleensä neuvostojoukkojen tappioista kertovat uutiset keskittyivät myös enemmän meri- ja ilmavoimiin kuin jalkaväen tappioihin. Erityisesti juuri suomalaisten alas amput lentokoneet nousevat *Aamulehdessä* usein etusivun uutisiksi. Esimerkiksi heinäkuun 18 päivänä lehti uutisoi, että sodan aikana Neuvostoliitto on menettänyt yhteensä 136 erilaista sotilaskonetta. Suomalaisten tappioista *Aamulehti* taas kirjoittaa, että yhteensä sodan aikana 11 suomalaista lentokonetta ei ole palannut tukikohtaansa, mutta eräistä koneista henkilöstö on kuitenkin pelastautunut laskuvarjon avulla³⁹. Mielienkiintoista tässä on se, että lehti jättää edelleen lukijalle tulkinnanvaraa suomalaisten

³⁸ Pilke 2011, s. 68–69.

³⁹ ”Suomen ilmavoimat toimineet tehokkaasti maavoimien tukena” *Aamulehti* 18.07.1941 s. 1.

koneiden osalta, että ne voisivat edelleen palata tukikohtaansa, kun taas neuvostokoneiden osalta tätä vaihtoehtoa ei jätetä auki. Vaikka uutiset keskittyvätkin enemmän ilma- ja meritais- teluihin myös jalkaväen vihollistappiosta uutisoidaan. Muun muassa 12.8 lehti kirjoittaa, että Neuvostoliitto oli menettänyt tuhansia sotilaita, kun suomalaiset tuhoavat motteja⁴⁰. Neuvos- toliiton jalkaväen tappioiden uutisoinnin yhteydessä kirjoitetaan usein myös suomalaisten saa- masta sotasaaliista. Sotasaaliin osalta lehdissä mainitaan useampaan otteeseen aina, jos esimer- kiksi tykkeitä tai ammuksia on jäänyt suomalaisten haltuun. Myös erilaiset konetuliaseet ja tar- vikkeet nousevat uutisissa esille.

3.3 Helsingin Sanomien uutisointi

Helsingin Sanomien siviiliuhrien uutismäärät ovat hyvin tasoissa muiden tarkastelemieni sa- nomalehtien kanssa. Lehden siviiliuhreista uutisoinnista löytyy kuitenkin yksi suuri eroavai- suus kahteen muuhun lehteen verrattuna. Siinä missä *Aamulehti* ja *Uusi Suomi* panostavat hy- vin paljon lehden kanteen ja siitä löytyviin otsikoihin, ottaa *Helsingin Sanomat* maltillisemman kannan. Esimerkiksi sodan ensimmäisenä päivänä *Helsingin Sanomat* uutisoi päivän numeros- saan, että Venäjän ilmavoimat ovat hyökänneet maahamme ja pommitusten seurauksen ihmis- henkiä on menetetty Heinolassa ja Nokialla⁴¹. Kyseinen uutinen löytyy kuitenkin vasta lehden sivulta viisi. Tyypillisesti *Aamulehdessä* ja *Uudessa Suomessa* vastaavanlaiset uutiset olivat juuri lehden etusivulla niin, että lukija ei niiltä voisi vältyä. Yksi syy siihen miksi *Helsingin Sanomat* ei etusivulla uutisoi on se, että *Helsingin Sanomien* levikki oli jo niin suuri, että se saattoi luottaa omaan lukijakuntaansa, eikä sen tarvinnut myydä lehteään otsikoiden avulla niin paljoa kuin esimerkiksi pienemmän levikin omaavat sanomalehdet. Lisäksi on myös huomioi- tava, että aina välillä *Helsingin Sanomatkin* uutisoi lehtensä ensimmäisellä sivulla. Muuten yleisesti katsottuna siviiliuhrien kohtalon uutisointi on *Helsingin Sanomissa* hyvin samankal- taista kuin muissakin sanomalehdissä. Tyypillisesti uutisessa kirjoitetaan missä ja milloin esi- merkiksi pommitus on tapahtunut ja lopuksi kirjoitetaan mahdollisista uhreista. Tyypillistä on myös, että uutisesta löytyy pommituksen aiheuttamat taloudelliset tappiot, jotka pommitus on valtiolle tai paikkakunnalle aiheutunut. Samoin kuin *Aamulehdessä* on *Helsingin Sanomien*

⁴⁰ ”Eteneminen Laatokan alueella jatkuu menestyksellisesti” *Aamulehti* 12.08.1941 s. 1.

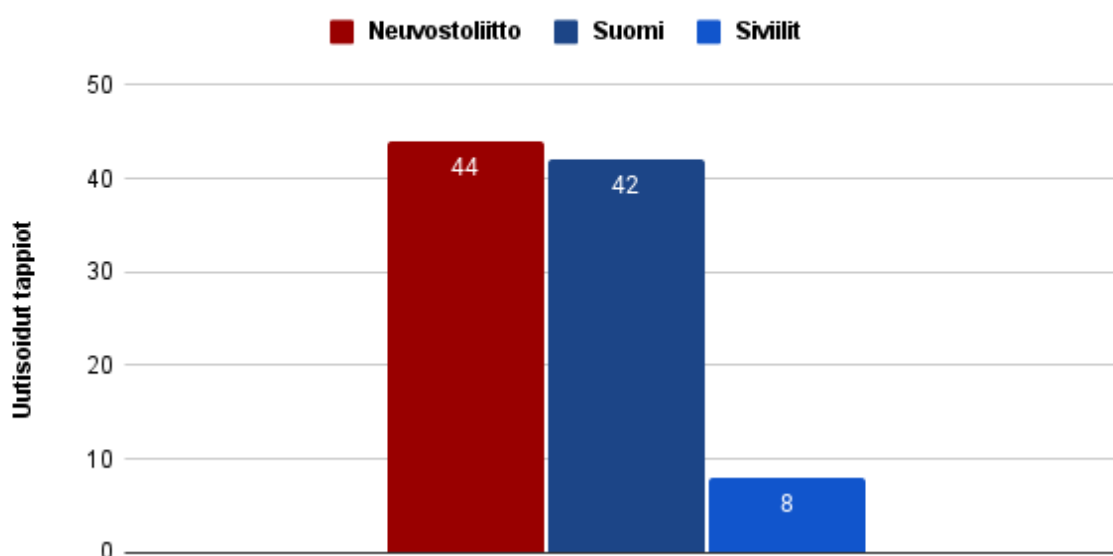
⁴¹ ”Venäjän ilmavoimien julkea hyökkäys maahamme” *Helsingin Sanomat* 26.06.1941 s. 5.

suhtautuminen Neuvostoliiton pommituksiin hyvin kriittinen. Tämä on huomattavissa kirjoitustyylissä ja siinä, minkälaisia sanavalintoja lehtimiehet käyttävät, kun he kirjoittavat esimerkiksi kaupunkien pommituksista.

Taulukko 2: *Helsingin Sanomat*

Tappioiden uutisointi

Helsingin Sanomat 50kpl

Suomalaisten joukkojen tappioista *Helsingin Sanomat* uutisoi melko tasaisesti koko seurantani ajan. Prosentuaalisesti katsottuna voimme huomata, että noin 84 % tarkastelluista sanomalehdistä on uutisoitu omien joukkojen tappioista. Suurin osa suomalaisten tappioiden uutisoinnista muodostuu kuitenkin sotilaiden kuolinilmoituksista, jotka siis tässä tilastossa laskin uutisiksi. *Helsingin Sanomat* ei kuitenkaan ole täysin kuolinilmoitusten varassa, vaan rintamalta tulleista uutisista ja päämajan tilannekatsauksista on löydettävissä tietoa suomalaisten joukkojen tappioista. Esimerkiksi marraskuun viimeisenä päivänä lehti uutisoi joukkojen loistavista voitosta, jossa on onnistuttu puhdistamaan suuri maastokohta kokonaan venäläisistä ja alue on onnistuttu käytännössä valtaamaan Suomelle. Venäläisten joukkojen tappioiden uutisoidaan olevan arviolta noin 120 miestä, kun taas omien joukkojen tappioiden uutisoidaan olevan mitättömät.⁴² Mielenkiintoista tässä on se, kuinka lehden uutisointi eroaa omien ja vihollisen osalta. Siinä

⁴² ”Suurehko maastokohta puhdistettu vihollisista pohjoisessa” *Helsingin Sanomat* 30.11.1941 s. 7.

missä vihollisen tappioista uutisoidaan hyvinkin yksityiskohtaisesti ja tarkoilla lukumäärillä, omien tappiot ilmoitetaan vain yksittäisellä sivulauseella ja hyvinkin ympäröivästi. Kyseissä uutisissa on helposti havaittavissa sodan alussa voimaan astunut niin sanottu täydellinen sensuuri, eli valtion tiedotuslaitos ja paikalliset tarkastustoimistot tarkistivat, ettei valtakunnan puolustukseen tai yleiseen turvallisuuteen vaikuttavia lausuntoja tai tietoja leviäisi julkisuudessa.⁴³ Toisaalta *Helsingin Sanomista* on myös löydettävissä uutisia, joissa omista tappioista uutisoidaan hyvinkin suoraan ja kiertelemättä. Esimerkiksi Sortavalan valtauksen jälkeen kahdeksalle sankarivainajalle on pidetty sankarihautaus ja tästä tilaisuudesta rintamakirjeenvaihtaja Arvo Pekonen on kirjoittanut artikkelin lehdelle⁴⁴. Syy miksi kyseinen kirjoitus on taas läpäissyt päämajan sensuurin, on sen tekstintyyli. Pekonen kirjoittaa artikkelin alussa, että kaupungin valloittaminen on vaatinut uhrinsa, mutta muuten hän toteaa muistotilaisuuden olleen hauras ja samalla tilaisuutta leimasi myös voimakkaasti eteenpäin taistelevan armeijamme henki. Lisäksi artikkeliin on vielä liitetty tieto siitä, että muistotilaisuuden päätyttyä joukko-osasto on marssinut Sortavalan torille, missä on suoritettu kunniamerkkien jako Sortavalan valtauksessa erityisesti kunnostautuneille sotilaille⁴⁵. Pekonen on siis onnistunut kirjoittamaan vaikeasta aiheesta sellaisen artikkelin, että se voidaan nähdä jopa maanpuolustustahtoa nostattavana kirjoituksena ja siksi sensuurin ei ole tarvinnut siihen puuttua.

Neuvostoliiton tappioista *Helsingin Sanomat* uutisoi todella aktiivisesti. Yhteensä 44 kappaletta suomalaisten joukkojen aiheuttamia tappioita on prosentteiksi muutettuna 88 %, eli kohtaisen suuri määrä. Kuten *Aamulehdessäkin*, niin myös *Helsingin Sanomissa* vihollisen tappioista uutisoidaan tarkasti. Erona *Helsingin Sanomissa* kuitenkin on se, että lehti uutisoi muita enemmän jalkaväen sotilastappioista. Esimerkiksi syyskuun seitsemäntenä päivänä Veikko Itkonen on kirjoittanut artikkelin, jossa ilmoitetaan hyvinkin tarkkaan paljonko, Neuvostoliitto oli menettänyt sotilaita yhden taistelun aikana⁴⁶. Itkosen kirjoituksen mukaan peräti 450 venäläistä oli menettänyt henkensä taistelun aikana. Lähdekritiikin kannalta on kyseisen esimerkin osalta kuitenkin huomioitava, että uutisen kirjoittanut Veikko Itkonen oli TK-mies ja koska Itkonen oli kirjoittanut venäläisten tappioista ei sensuurin tarvinnut asiaan puuttua. Jos Itkonen

⁴³ ”Uudet määräykset tiedotustoiminnan tarkastamisesta” *Helsingin Sanomat* 03.07.1941 s. 2.

⁴⁴ Pekonen Arvo ”Leposijanne on kunniakas maa, jonka itse valloittitte” *Helsingin Sanomat* 20.08.1941 s. 3.

⁴⁵ Pekonen Arvo ”Leposijanne on kunniakas maa, jonka itse valloittitte” *Helsingin Sanomat* 20.08.1941 s. 3.

⁴⁶ Itkonen Veikko ”450 ryssää kaatui kivennavan kirkonmäen juurella” *Helsingin Sanomat* 07.09.1941 s. 12.

olisi kirjoittanut suomalaisten tappioista samalla tavalla ei uutinen olisi läpäissyt päämajan sensuuria ja kirjoitus olisi jäänyt julkaisematta. Tärkeässä roolissa vihollistappioiden uutisoinnissa *Helsingin Sanomissa* on myös vihollisen materiaalin kokemat raskaat tappiot. Erilaisten sotilaslentokoneiden ja sotalaivojen menetykset nousevat viikoittain ja usein jopa päivittäin otsikoihin. Myös suomalaisen tykistön ampumatarkkuutta ja tehokkuutta ylistetään lehdissä ja tykistön niin kutsutut täysosumat saavat huomattavan paljon palstatilaa *Helsingin Sanomissa*. Tykistön tehokkuudesta oli kannattavaa uutisoida, koska se aiheutti viholliselle suuria tappioita niin ihmishengissä kuin materiaalisinkin mitattuna.

3.4 Uuden Suomen uutisointi

Uusi Suomi uutisoi suomalaisten siviiliuhreista hyvin samantyyllisesti kuin *Aamulehtikin*. Samoin kuin *Aamulehti* myös *Uusi Suomi* panosti paljon lehden etusivuun ja uutisten otsikoihin. Esimerkiksi elokuun 28 päivä *Uusi Suomi* kirjoitti päivän sanomalehtensä etusivulla hyvin avoimesti Porvoon pommituksista. Pommituksissa kuoli yhteensä 22 suomalaista siviiliä ja 59 henkilöä loukkaantui.⁴⁷ Kuten muillekin sanomalehdille, lähes jokainen siviiliuhri uutinen liittyy jotenkin Neuvostoliiton pommituksiin suomalaisia kaupunkeja kohtaan. *Uusi Suomikin* uutisoi yleensä siviiliuhrien ohessa myös materiaalisista tappioista, mutta uutisointi ei ole niin tarkkaa kuin esimerkiksi *Aamulehdessä*. Käytän esimerkkinä jälleen jo edellä viitattua uutista. Samaiseen uutiseen on siviiliuhrien jälkeen lisätty, että muutamia asuintaloja on tuhoutunut ja vaurioitunut. Tyypillisesti esimerkiksi *Aamulehdessä* uutisoitiin tappiot rahassa mitattuna, varsinkin jos pommituksen vahingot olivat olleet mittavat. Muun muassa kesäkuun 26 päivä, eli sodan ensimmäisenä päivänä *Aamulehti* uutisoi, että Kotkassa Neuvostoliiton pommitukset ovat aiheuttaneet yhteensä noin 45 miljoonan markan vahingot⁴⁸. Kyseinen eroavaisuus uutisoinnissa ei tässäkään esimerkissä ole selitettävissä sensuurilla. Todennäköisesti eroavaisuus on selitettävissä tiedon niukkuudella ja sillä mikä koettiin tärkeäksi. Suuren pommituksen sattuessa uutinen tuli kiireellä saada julkaistuksi seuraavan päivän lehdessä ja jos tiedossa oli jo suuri määrä siviiliuhreja eivät materiaaliset tuhot niin oleellisia uutisoinnin kannalta. Jos taas henkilövahingoilta vältyttiin, oli todennäköisempää, että materiaalivahingoista uutisointiin

⁴⁷ ”Porvoo jälleen bolshevikien raivon kohteena” *Uusi Suomi* 28.08.1941 s. 1.

⁴⁸ ”Neuvostoliitto aloittanut sotatoimet Suomea vastaan” *Aamulehti* 26.06.1941 s. 1.

tarkemmin. Lisäksi myös pommitusten tuhojen arvioiminen ei aina ollut niin yksinkertaista, että ne olisi jo seuraavana päivänä julkaistu lehdissä.

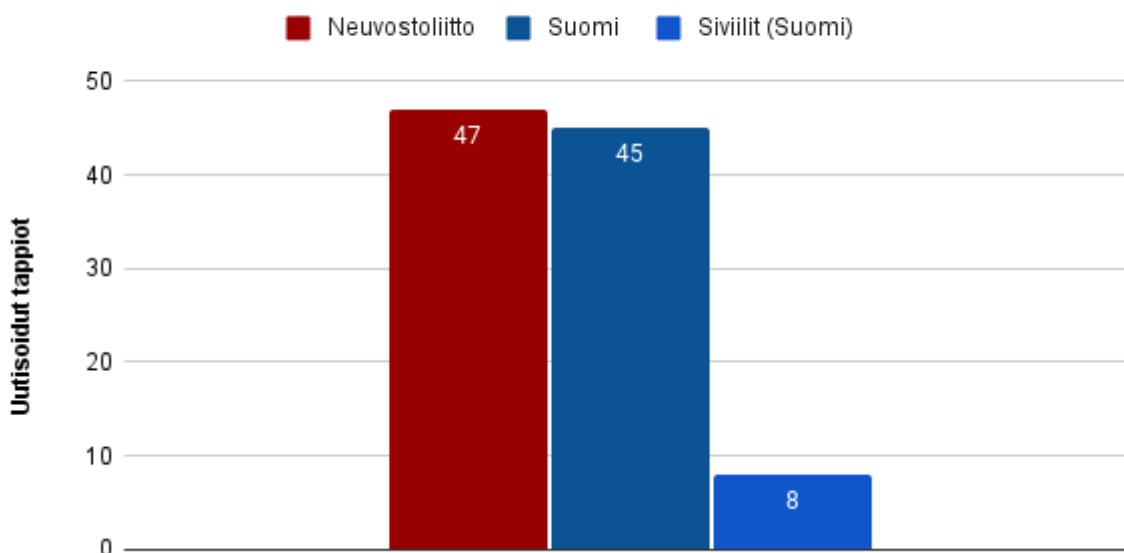
Suomalaisten tappioista *Uusi Suomi* uutisoi niin lukumääräisestikin kuin prosentuaalisesti katsottuna eniten. Viidestäkymmenestä sanomalehdestä, peräti 45 lehden voidaan todeta joillakin tavalla uutisoivan suomalaisten tappioista. Prosentteina muutettuna luku olisi 90 prosenttia. Kuten jo *Aamulehden* kappaleessa mainitsin, suurin syy, minkä takia ero lehtien välillä on näinkin suuri, on aika. Hyökkäysvaiheen edetessä taistelut Suomen rintamalla kovenivat ja myös suomalaisten joukot menettivät taisteluissa enemmän sotilaita kuin jatkosodan alussa. *Uusi Suomi* uutisoi lehdessään aina välillä suomalaisten tappioista lukumääräisesti, mikä on melko harvinaista. Esimerkiksi 29.11.1941 lehti kirjoittaa vihollismotin tuhoamisesta. Neuvostoliiton tappioiden kerrotaan olevan neljän päivän kiivaiden taisteluiden jälkeen 300 miestä kun suomalaisten tappiot olivat yksi kaatunut ja 14 haavoittunutta⁴⁹. Yksi syy, miksi lehden on annettu julkaista suomalaisten menetyksistä näin tarkkaan, on todennäköisesti se, että vihollisen tappiot ovat huomattavasti suuremmat kuin omien joukkojen. Sensuuri ei ole siis kokonaan voinut kieltää omien tappioita, mutta kansalaisille on haluttu antaa kuva siitä, kuinka menestyksellisesti Suomen hyökkäys etenee. Merkittävä osa tietokantani suomalaisten tappioista Uudessa Suomessa on peräisin Isänmaan puolesta-osiosta, vaikkakin yksittäisisissä uutisissa tappioista myös kirjoitetaan, kuten aikaisempi esimerkkini osoittaa.

⁴⁹ ”Vihollismotti tuhottu” *Uusi Suomi* 29.11.1941 s. 1.

Taulukko 3: *Uusi Suomi*

Tappioiden uutisointi

Uusi Suomi 50kpl

Neuvostoliiton tappioista uutisoidaan myös *Uudessa Suomessa* lähes poikkeuksetta päivittäin. Erityisen suuressa roolissa uutisoinnissa ovat erilaiset maastovoitot, eli tietyllä alueella on saavutettu suomalaisten joukkojen toimesta strategisesti tärkeiden alueiden valtauksia ja näissä taisteluissa Neuvostoliitto on yleensä kokenut raskaita tappioita niin sotilaissa kuin kalustossakin mitattuna. Uutisointi Neuvostoliiton menetyksistä on kiivaimmillaan syyskuun alussa ja lokakuun lopussa, kun suomalaiset joukot onnistuvat valtaamaan Petroskoin, eli suomalaiselta nimeltään Äänislinnan. Esimerkiksi 02.10.1941 *Uusi Suomi* uutisoi päivän lehdessään, että yhden suomalaisen divisioonan taistelukaistalla on tuhottu täydellisesti kaksi neuvostoliittolaista pataljoonaa. Taistelussa 400 venäläistä on jäänyt vangiksi ja yli 600 sotilasta kaatui taistelussa.⁵⁰ Petroskoin valtaaminen oli Suomen armeijalle suuri voitto ja sen merkitys on myös havaittavissa uutisoinnissa. Syksyn sanomalehdet suorastaan täyttyvät TK-miesten taistelukuvauksista ja päämajan tilannetiedotuksia julkaistaan lehdissä tavallista useammin. Mielenkiintoinen uutinen on myös julkaistu lehdessä 04.12.1941 kun TK-mies Haapakoski kirjoittaa venäläisten linnoitustöistä. Koko sodan ajan suomalaiset olivat ihmetelleet sitä tehoa ja työn määrää, jolla venäläiset olivat linnoittaneet maastoa. Haapakoski avaa kirjeenvaihdossaan

⁵⁰ ”Menestyksellisiä taisteluita Laatokan ja Äänisjärven välisellä rintamalla” *Uusi Suomi* 02.10.1941 s. 6.

linnoitustöitä. Hän muun muassa mainitsee, että eräässä 900 henkilön neuvostopataljoonassa on 700 naissotilasta ja venäläisten kenttälinnoitukset on rakennettu lähes kokonaan naistyövoimalla. Samaisessa artikkelissa Haapakoski on myös haastatellut karjalaisia, jotka ovat myös osallistuneet linnoitustöihin. Haastateltava on kuvaillut työleirien olosuhteita Haapakoskelle, joka kirjoittaa, että komissaarit ovat käyttäneet ruoskaa ankarasti ja aina välillä joku työläisistä ammuttiin vain varoituksena muille.⁵¹

⁵¹ ”Venäläiset kenttälinnoitukset rakennettiin melkein yksinomaan naistyövoimalla” *Uusi Suomi* 04.12.1941 s. 10.

4 UUTISOINNIN EROAVAISUUDET

Sotatapahtumien uutisoinnissa sanomalehtien päähuomio on suurissa tapahtumissa kuten pommituksissa, ilmatorjunnassa, sekä tykistön toiminnassa. Hyökkäyksen edetessä kuitenkin myös jalkaväki saa enemmän tilaa otsikoissa ja lehtien palstoilla. Erityisen tärkeässä roolissa sotatapahtumien uutisoinnissa ovat rintamakirjeenvaihtajat, eli TK-miehet. He kirjoittivat taistelukuvaus- ja antoivat lehdille tietoa sodan olosuhteissa, toki sensuurin ollessa vahvasti läsnä kirjoituksissa. TK-miesten taistelukuvaukset ovat olleet kotirintamalle yksi tärkeimmistä tavoista saada tietoa, millaisia taistelut ovat olleet. Toinen tärkeä lähde, josta sanomalehdet ovat saaneet tietoja sotatapahtumien etenemisestä ovat päämajan tilannekatsaukset ja tiedotteet. Suomen sotilas kuvataan sanomalehdissä rohkeana, mutta samalla nöyränä. Neuvostoliiton sotilaista lehdet taas antavat kaksijakoisen kuvan lukijalle. Välillä neuvostosotilaat kuvataan ankarasti vastaan taistelevina, kun taas toisinaan heidän kerrotaan pakenevan kauhun vallassa ja hyödyntävän poltetun maan taktiikkaa.

Suomen ja Neuvostoliiton tappioiden uutisoinnissa on ollut eroavaisuuksia jatkosodan aikana. Suomalaisten joukkojen tappioista on uutisoitu määrällisesti vähemmän ja kirjoitukset, jotka sisälsivät tietoa Suomen tappioista ovat huomattavasti niukempia kuin kirjoitukset, jotka sisältävät tietoa Neuvostoliiton tappioista. Suomalaiset kuitenkin uutisoivat sankarivainajista ja siviiliuhreista, koska se lisäsi taistelutahtoa. Tappioiden osalta on kuitenkin muistettava, että sensuurin vaikutus aikakauden kirjoituksiin, niin sanomalehdissä kuin kirjallisuudessa on ollut suuri. Neuvostoliiton tappioista lehdet uutisoivat säännöllisesti ja usein hyvin yksityiskohtaisesti. Uutiset sisältävät tietoa esimerkiksi kaatuneiden lukumäärästä, haavoittuneista, tuhoutuista kulkuvälineistä ja suomalaisten saamasta sotasaaliista. Suomalaisten tappioista lehdet

kirjoittavat niukasti ja esimerkiksi kaatuneiden sotilaiden määrää paljastetaan lehdissä hyvin harvoin. Tietokantani havainnollistaa uutisoinnin lukumäärien eroavaisuutta, mutta on muistettava, että jos kaatuneiden sotilaiden kuolinilmoituksia en olisi tulkinnut tappioiden uutisoinniksi, olisivat tutkimustulokset todennäköisesti hyvin erilaiset suomalaisten joukkojen osalta. Tappioiden uutisoinnissa on ollut myös ajasta johtuvia eroavaisuuksia. Sodan alussa suomalaisista sankarivainajista uutisoidaan vähemmän kuin hyökkäysvaiheen päättyessä. Siviiliuhrien uutisointi taas on suurta hyökkäysvaiheen alussa, mutta vähenee kuitenkin joulukuun lähestyessä. Neuvostoliiton sotilas- ja kalustotappioista kaikki kolme sanomalehteä uutisoivat tasaisesti koko hyökkäysvaiheen ajan.

Sanomalehtien uutisointi jatkosodassa tarjoaa paljon tutkimusmahdollisuuksia myös tulevaisuudessa. Ensinnäkin aineistoa on olemassa valtavasti ja se on pääsääntöisesti saatavilla helposti digitoituna. Laaja ja helposti saatavilla oleva aineisto mahdollistaa tutkimuksen laajentamisen tai näkökulman vaihtamisen kohtalaisen yksinkertaisesti. Jatkossa aihetta voisi lähestyä uudella kulmalla, kuten esimerkiksi tarkastelemalla ainoastaan vasemmistolaisia sanomalehtiä tai laajemmassa työssä sanomalehtien määrää voisi kasvattaa nykyisestä kolmesta ylöspäin, jolloin aineiston kokokin luonnollisesti kasvaisi. Mielenkiintoinen tutkittava aihe voisi myös olla, miten uutisointi eroaa esimerkiksi suurimman ja pienimmän sanomalehden välillä.

LÄHTEET

Alkuperäislähteet

Kansalliskirjasto, digitaalinen sanomalehtiarkisto

Aamulehti (AL) 25.06.1941-06.12.1941 numerot: 167-331

Helsingin Sanomat (HS) 25.06.1941-06.12.1941 numerot: 168-332

Uusi Suomi (US) 25.06.1941-06.12.1941 numerot: 168-332

Tutkimuskirjallisuus

Hemanus, Pertti, Löyttyniemi, Veikko, Perko, Touko, Salminen, Esko & Tommila, Päiviö (1988) *Suomen lehdistön historia 3. Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle*. Kuopio: Kustannuskiila Oy.

Kivimäki, Ville Sankariuhri ja kansakunta - Suomalaiset sotakuolemat 1939–1945. Teoksessa. *Suomalaisen kuoleman historia*. Ilona, Pajari, Jussi, Jalonen, Riikka, Miettinen, Kirsi, Kanerva & Laura, Lahdensuu. Gaudeamus 2019.

Luostarinen, Heikki (1986) *Perivihollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941–1944: tausta ja sisältö*. Tampere: Vastapaino.

Neuvonen, Riku (2018) *Sananvapauden historia Suomessa*. Tallinna: Gaudeamus.

Perko, Touko (1974) *TK-miehet jatkosodassa. Päämajan kotirintaman propaganda 1941–1944*. Helsinki: Otava.

Pilke, Helena (2009) *Etulinjan kynämiehet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pilke, Helena (2011) *Julkaiseminen kielletty. Rintamakirjeenvaihtajat ja päämajan sensuuri 1941–1944*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pöysä, Jyrki Kaksin tekstin kanssa. Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. Teoksessa. *Vaeltavat metodit*. Toim. Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo. Kultaneito VII. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura 2010.

Rusi, Alpo (1982) *Lehdistösensuuri jatkosodassa Sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941–1944*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.